

Ксенија Ј. КОНЧАРЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 25. 09. 2017.
Прихваћен: 27. 12. 2017.

ЛЕКСИКОГРАФСКО ДЕЛО ДИМИТРИЈА ЂУРОВИЋА**

Овај рад представља покушај сагледавања најбитнијих структуралних и садржинских обележја *Руско-српскохрватског речника са граматиком руског језика* Димитрија Ђуровића (1936) као неправедно заборављеног лексикографског дела које је по свом обухвату и конструкцијским решењима једно од најбољих у руско-српској лексикографији XX века.

Кључне речи: лексикографија, српска русистика, руско-српски речници, Димитрије Ђуровић (1882–1945).

Димитрије Ђуровић спада у плејаду међуратних слависта који су за собом оставили обимно и значајно дело, али су стицајем околности касније били препуштени заборава. У целокупној послератној русистичкој продукцији, како се обавештавамо из *Библиографије југословенске* (Пипер 1984, Пипер 1990, Кончаревић, Трнавац 2004) и *Библиографије српске лингвистичке русистике* (Вићентић/Пипер 2006), нема ниједног прилога посвећеног његовом животу и делу, макар и пригодног карактера (некролози, чланци писани поводом јубилеја и сл.), а изостала је и валоризација његовог доприноса српској славистици у ширем контексту лонгитудиналног праћења њеног развоја, изузев у: Дамљановић/Кончаревић 2010: 115–135.

Димитрије Ђуровић рођен је у селу Петрово Копито код Даниловграда 29. октобра 1882, а страдао је у логору смрти Маутхаузен априла 1945. године, не дочекавши слом нацизма и ослобођење своје отаџбине. Отац Петар био је официр црногорске војске, а мати му Круна потицала је из угледне породице Ђурановића. Основну школу завршио је 1893. године у Даниловграду, а као

* kkoncar@mts.rs

** Рад је израђен у оквиру пројекта „Српска теологија у XXI веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансијски подржава Министарство просвете и науке Републике Србије (евиденциони број пројекта ОИ 179078).

изразити таленат добио је руску стипендију за даље школовање. Гимназију је учио у Новгороду и завршио је 1903. године. Након тога опредељује се за студије словенске филологије и упоредне граматике индоевропских језика најпре у Москви, а затим у Прагу, Лајпцигу и Петрограду, завршивши их 1907. године. У Петрограду ће 1912. магистрирати, да би након годину дана и докторирао на тему *Говори общеславянского языка*. Рукопис ове дисертације, са оштећењима, чува се у библиотеци Матице српске у Новом Саду; интегрални текст Ђуровићеве дисертације објављен је и у засебној књизи у Варшави 1913. године, на руском језику¹. Судаћи по литератури којом се служио приликом писања тезе, владао је руским, немачким, француским, енглеским, италијанским, латинским и грчким језиком, што је представљало више него солидан предуслов за бављење тако комплексним и захтевним областима филологије као што су палеославистика и индоевропеистика. По докторирању упућен је на студијски боравак у Немачку и Француску, а 1914. у Далмацију ради проучавања народних обичаја и језика тамошњег живља – све на иницијативу Руске академије наука са седиштем у Петрограду. Овај податак већ довољно сведочи о томе колико су се у руским филолошким круговима онога доба цениле способности младог Ђуровића. Децембра 1914. г. објавио је извештај о раду у Далмацији у Академијином *Зборнику*.

Димитрије Ђуровић отпочео је службовање одмах након завршетка студија, 1908. године, најпре у Варшави, као професор гимназије и предавач на Педагошким курсевима при тамошњем Универзитету. После евакуације из Варшаве, у ратном вихору 1915. прелази са породицом у Кијев, где му је на Универзитету поверено држање курсева *Фонетика црквенословенског језика* и *Препород код Словена почетком XIX века* (1915–1916). Уследила је нова евакуација, овај пут у Одесу, где Ђуровић наставља своју професорску делатност, а ангажује се и у смештању српских ђака избеглица и њиховом обучавању. Године 1920. долази са породицом у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, где добија намештење као предавач руског језика на Филозофском факултету у Скопљу. Због опасности од маларије која је харала у оним крајевима, напустио је својом вољом ову дужност и прешао најпре у Улцињ (1923), где се запослио као професор и директор гимназије, да би наредне четири године службовао, у својству гимназијског професора, у Алексинцу, Суботици и, напоскон, у Бачком Петровцу (овде је био и вршилац дужности директора гимназије). У Београд се враћа 1927. постављењем за професора Државне трговачке академије (установе у рангу средње школе) у Земуну. Од новембра 1927. до краја академске 1929/30. г. Ђуровић предаје руски и црквенословенски језик у својству хонорарног наставника на Православном богословском факултету у Београду (о његовом раду у овој установи детаљније в. у: Дамљановић/Кончаревић 2010: 117–123).

Од 1930. до 1937. г. Ђуровић ће предавати руски језик на Војној академији у Београду. Међутим, због осуде државне политике у погледу успостављања Конкордата, године 1937. био је ухапшен и изведен пред Суд

¹ *Говори общеславянского языка (с лингвистической картой)*, Варшава, 1913.

за заштиту државе. Није осуђен, али је превремено пензионисан. Од 1938. хонорарно предаје руски језик на Високој економско-комерцијалној школи.

Ратне године донеле су нове трагичне догађаје у Ђуровићевом животу. Пошто је у окупираном Београду сарађивао са илегалцима, припадницима Народноослободилачког покрета, године 1942. био је ухапшен од стране Специјалне полиције и одведен у Бањички логор, да би одатле био депортован за злогласни концентрациони логор Маутхаузен, где је живот мученички окончао у крематоријуму неутврђеног дана априла 1945. године, пред сам крај рата.

Ђуровић је за собом оставио волуминозно и у садржајном погледу веома хетерогено дело: бавио се палеославистиком, етимологијом, дијалектологијом, теоријом и историјом словенских и српске књижевности, лексикографским радом, преводилаштвом, публицистиком, књижевном критиком. Објавио је 10 монографских публикација, од тога 4 у иностранству, на руском језику², а остало у земљи³. Студије, научне радове, приказе, критике, публицистичке чланке публиковао је у часописима: *Журнал Министерства народного просвещения* (Санкт-Петербург), *Русский филологический вестник* (Варшава), *Журнал славянской филологии* (Львов), *Мисао* (Београд), *Књижевни Север* (Суботица), *Просветни гласник* (Београд), *Светосавље* (Београд), *Богословље* (Београд), *Летопис Матице српске* (Нови Сад), *Народна одбрана* (Београд), *Пут* (Београд), *Гласник Југословенског професорског друштва* (Београд), *Преглед* (Сарајево). У једном респектабилном извору налазимо податке да је сарађивао и у часописима *Сборник Академии Наук* (Санкт-Петербург, 1914), *Русская речь* (Одесса, 1917), *Русское слово*, *Русские ведомости*, *Русское богатство* (Санкт-Петербург), *Narodni listy* (Praha), *Славянский век* (Wien), *Славянское эхо*, *Kurijer Warszawski*, *Gomec* (Warszawa) (Бошков 1979: II, 78). Његова дела приказивана су на страницама петроградског *Журнала Министерства народного просвещения*⁴, у светским оквирима признатог филолошког гласила *Известия по русскому языку и словесности Академии СССР*⁵ и *Српског књижевног гласника* (Београд)⁶. Својим преводилачким радом пружио је драгоцен допринос српско-руским

² *Уроки по этимологии русского языка*, Варшава, 1909; *Литературная деятельность К. Гавличека*, Воронеж, 1909; *Говоры общеславянского языка (с лингвистической картой)*, Варшава, 1913; *Литература как особый способ познания мира*, Киев, 1917.

³ *Студија о српској народној лирици*, Скопље, 1922; *Из историје књижевног препорода*, Суботица, 1927; *Народност старо-словенског језика*, Београд, 1928; *Народне умотворине*, Београд, 1931; *Руски књижевни језик*, Београд, 1931; *Речник руско-српскохрватски са граматиком руског језика*, Београд, 1936 (1. издање), 1946 (друго, постхумно објављено репринт издање).

⁴ И. Анненский, *Уроки по этимологии русского языка Д. П. Джуровича, преподавателя гимназии*, 1909, 69 с. – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1909, № 4, с. 206–208. [Приказ]

⁵ Д. Ђуровић, *Народност старо-словенског језика*, Београд, 1928. – *Известия по русскому языку и словесности Академии СССР*, Ленинград, 1930, 2, 164–167. [Приказ са веома повољном оценом овога издања]

⁶ Р. М. А., *Др Дим. Ђуровић, Народне умотворине*. – Српски књижевни гласник, Београд, 1931, књ. 34, св. 4, бр. 316–317 [Приказ]; К., *Др Дим. Ђуровић, Митолошки елементи у песми „Цар Лазар се приволева царству небеском“*. – Српски књижевни гласник, Београд, 1935, књ. 45, св. 4, стр. 326. [Приказ]

књижевним везама⁷. Најзад, о квалитету његовог литерарног стваралаштва говори и чињеница да је био заступљен у једној руској антологији⁸, као и у избору из црногорске поезије публикованом на страницама угледног београдског књижевног часописа⁹.

Српску русистику Ђуровић је задужио пре свега респектабилним прегледом граматике руског језика и волуминозним руско-српским речником. *Ruski književni jezik* из 1931. године трећа је по реду граматика руског језика која се појавила у Србији у међуратном раздобљу¹⁰ и шеста од изласка првог штампаног дела ове врсте намењеног српском аудиторiju¹¹. По обиму она заузима треће место, после Кошутићеве петроградске фонетике, његове морфологије и првог издања Илићеве граматике. Монографија *Ruski književni jezik* излаже у 115 параграфа уводне напомене о руском језику у породици словенских језика, његовој графичкој и ортографичкој (стр. 3–13), материју фонетике са прозодијом и версификацијом (стр. 13–33), морфологије (стр. 35–99) и синтаксе (стр. 101–117). У односу на граматике које су му претходиле¹² издваја се по убедљиво најопсежнијем увиду у материјал фонетике (посебно у акустичко-артикуларне карактеристике руског гласовног система), акцентуације, творбе речи и синтаксе (подсетићемо да је фонетика у прегледима граматике руског језика била занемаривана све до Кошутића, а да су синтаксички материјал садржали само прво издање Илићеве граматике, и, изузетно редуковано, Куљбакинов приручник).

Сплет околности довео је до постепеног падања у заборав другог волуминозног дела Димитрија Ђуровића, *Rusko-srpskohrvatskog rečnika sa gramatikom ruskog jezika* из 1936. године. Управо то навело нас је на повратак *Речнику*, његову реактуализацију и валоризацију из савремене перспективе.

⁷ Са руског је преводио Ивана Тургенјева (*Часовник и друге приповетке*, Сабрана дела, Београд, s. a., књ. 15 и *Критике и писма*, Сабрана дела, Београд, s. a., књ. 20) и Бориса Пиљњак (*Волга утиче у Каспијско море*, Београд, 1934; друго изд. Сарајево, 1958).

⁸ В. Погорелов, *Краткая сербская хрестоматия*, Варшава, 1911.

⁹ *Савремена поезија у Црној Гори*, Српски књижевни гласник, Београд, 1912, бр. 10, стр. 798.

¹⁰ Претходила су јој дела М. Анђелковића *Грамматика руског језика за средње школе и самоуке*, 3. изд., Београд, 1922, 63 стр. и С. М. Куљбакина *Руска граматика за седми и осми разред реалних гимназија*, Београд, 1930, VI + 94 стр. После ње у српској русистици неће се појавити ниједан засебан преглед граматике; граматичка материја биће обрађивана једино у склопу широким циљевима остварења: М. С. Московљевић, *Уџбеник руског језика (Практичне вежбе. Преглед граматике. Читанка. Речник)*, Београд, 1939, 252 стр.; В. А. Моторнов, *Практични курс руског језика. Фонетика (карактеристичне особине). Грамматика. Штиво. Кључ за разумевање руских дијалеката*, Београд, 1940, 63 стр. и П. Ђорђевић, *Руски у сто часова. Увођење у руски језик*, Београд, 1940, 370 стр.

¹¹ Ј. Илић, *Руска граматика за српске школе*, Београд, 1883, 208 стр.; 2., прерађено изд., Београд, 1893, 96 стр.; 3., исправљено изд., Београд, 1903, 96 стр.; 4. изд., Београд, 1908, 96 стр.; М. Анђелковић, *Практична руска граматика за средње школе*, Београд, 1903, 59 стр.; 2., исправљено изд. *Грамматика руског језика за средње школе и самоуке*, Београд, 1908; 3. изд., Београд, 1922, 63 стр.; Р. Кошутић, *Грамматика руског језика. II. Облици*, Београд, 1914, 276 стр.; Р. Кошутић, *Грамматика руског језика. I. А. Општи део (Књижевни изговор)*, Петроград, 1919, LVI + 512 стр. (прво, београдско издање било је уништено током штампања, почетком Првог светског рата); С. М. Куљбакин, *Руска граматика за седми и осми разред реалних гимназија*, Београд, 1930, VI + 94 стр.

¹² Критички приказ садржаја, структурних компонената и конструкцијских решења у српским граматикама руског језика, сваке понаособ и у упоредном прегледу, в. Дамљановић 2000: 216–259.

Наиме, десет година након појављивања првог издања појавило се друго, постхумно објављено репринт издање, које је, међутим, непосредно по изласку из штампе наишло на радикалну критику¹³ тадашњег управника Катедре за славистику Радована Лалића¹⁴. Већ сама чињеница да је критика једног лексикографског дела објављена на страницама утицајног органа КПЈ речито говори да она није имала карактер научне, него идеолошке полемике. На почетку свога чланка Лалић констатује да се у српском и југословенском издаваштву „осећала потреба за једним добрим руско-српским речником”, нарочито после Другог светског рата, „када су се нарочито развиле и учврстиле културне везе наших народа са руским народом и осталим народима Совјетског Савеза”, при чему узрок постојања празнине у литератури ове врсте он види у необезбеђености услова за организовани лексикографски рад у области русистике у старој Југославији, „јер се у њој спроводила политика којој је био циљ што потпуније одвајање наших народа од народа СССР-а”¹⁵. За Ђуровићев речник Лалић сматра да „није могао задовољити ни потребе времена у коме се појавио”, а камоли потребе данашњице, с обзиром на велики удео архаичне и дијалекатске лексике, с једне, и одсуство лексичког материјала насталог после Октобарске револуције, у епоси изградње социјализма у СССР-у, с друге стране. Замера се што у речнику нема лексема типа *колхоз, конвейер, комсомол, красноармеец, миномет, партизан, пулемет, профсоюз, прибавочная стоимость, строительство, пятилетка, кулак, хозяйчик, хлебозаготовка, хозрасчет*, док су у њему заступљене „све могуће речи које означавају какве црквене предмете или се тичу богослужења”¹⁶. Највећу тежину, свакако, имале су примедбе везане за семантизацију речи са наглашеном идеолошком компонентом: „Доиста је необјашњиво”, пише Лалић, „да се 1946. у Београду штампа књига у којој се црностотинашки, погромашки *Савез рускога народа* назива патриотском организацијом” (у речничком чланку *союзник*), критикује се и то што се *большевизм* тумачи као „учење присталица Марксовог максимализма”, *пролетарий* семантизује као *бескућник, классовый – сталешки, Советская Россия – Русија којом управља совет комесара*, и сл. У својој идеолошкој искључивости Лалић иде доглед да Ђуровићев речник доводи у везу са речницима публикованим у старој Југославији кроз које је пропагиран фашизам, попут *Talijansko-hrvatskog rječnika* Ивана Андровића. Закључак је неопозив: „Објављивање Ђуровићевог речника у старој Југославији могло се објаснити. Али оно се не може објаснити нити оправдати данас, у нашој народној држави. Ми не смемо дозволити да се у ма којој форми и макар делимично обнавља културна политика старе Југославије. <...> Зато не смемо дозволити разним шпекулантима да братство наших народа са народима Совјетског Савеза искоришћавају као конјунк-

¹³ Р. Лалић, *Једна рђава и штетна књига*, Борба, Београд, бр. 170, 17. јул 1946, 2–3.

¹⁴ У време објављивања ове критике опус Р. Лалића био је и у квалитативном и у квантитативном погледу неупоредиво слабији од Ђуровићевог. Исп.: К. Ичин/ К. Кончаревић, *Библиографија радова Радована Лалића*, Славистички зборник, књ. 7–8, Београд–Никшић, 1997, 157–168.

¹⁵ Р. Лалић, *Нав. дело*, стр. 2.

¹⁶ Р. Лалић, *Нав. дело*, стр. 2.

туру за своје шпекулације¹⁷. Оваква пресуда била је више него довољна да осујети сваку помисао на поновно издавање Ђуровићевог речника, иако ће на појаву обухватнијих руско-српских речника српскохрватска јавност чекати још доста дуго – до изласка речника М. С. Московљевића¹⁸, односно Р. Ф. Пољанеца и С. М. Мадатове-Пољанец¹⁹ (о томе колика се празнина у литератури ове врсте тиме створила сведочи и податак да у међувремену ни Кошутићев речник није доживео поновно издање).

Rusko-srpskohrvatski rečnik sa gramatikom ruskog jezika представљао је за своје доба значајан лексикографски подухват. Претходила су му малобројна дела ове врсте²⁰, у односу на која је овај речник најволуминознији (обухвата 30 000 одредница). Грађу за своје дело аутор је, према наводу из *Predgovora*, сакупио још од времена службовања на Философском факултету у Скопљу, дакле петнаестак година, а као главни извор служио му је најрепрезентативнији (и до данас по обухвату непревазиђени) речник руског језика који је могао имати на располагању – *Толковий словарь живаго великорусскаго языка* В. И. Даља²¹ (овде је, с обзиром на напред наведене Лалићеве замјерке, умесно напоменути да речници који би, између осталог, бележили и вокабулар совјетске епохе, у време настанка Ђуровићевог дела нису постојали: 1935. појавио се први том Ушаковљевог речника, док је последњи, четврти том изашао тек 1940). Материјал је, по ауторовим речима, ексцерпиран и из „књижевних и научних руских дела”, што је у непосредној вези са његовом интенцијом да дело послужи „како академској омладини, тако и ширим интелигентним круговима који не би хтели да изгубе везу са духовним творевинама руског народа”²². У структуралном погледу, књига је састављена од неколико целина: *Објашњења* (акцентатски знаци, скраћенице) (стр. 9–10), *Ruska azbuka* (стр. 12), *O ruskom pravopisu* (стр. 15–17), *Fonetika* (17–29), *Morfologija* (стр. 30–73) и *Rečnik* (стр. 75–1101). У оквиру речничког чланка дају се, поред семантизације као његове стожерне компоненте, творбене, граматичке, фонетске (на низу места са транскрипцијом), акцентатске, рекцијске карактеристике, примери употребе у карактеристичним синтагмама и фразеологизмима, указује се на стилистичку маркираност (нпр. *iron.*, *knjiž.*, *narod.*, *obič.*, *starin.*), сферу употребе (*apotek.*, *bogoslov.*, *etnogr.*, *filoz.*, *građ.*, *krojač.*, *medic.*, *muz.*, *obuč.*,

¹⁷ Р. Лалић, *Нав. дело*, стр. 3.

¹⁸ М. С. Московљевић, *Руско-српскохрватски речник*, Нови Сад, 1959.

¹⁹ R. F. Poljanec, S. M. Madatova-Poljanec, *Rusko-hrvatskosrpski rječnik*, Zagreb, 1962.

²⁰ Т. Стојановић, *Ручни речник руско-српског језика*, Београд, 1891 (недовршен); М. Анђелковић, *Речник руско-српски*, Београд, 1903; П. Протић, *Учитељ руског језика или речник руских речи распоређених логичним редом са фразеологијом и кратким изводом из фонетике и граматике за ученике гимназије и за друге ученике и самоуке*, Београд, 1904; Р. Кошутић, *Примери књижевног језика руског. Књига III: Речник*, Београд, 1910 (2. изд. 1911, 3. изд. 1926). Иначе, речници у саставу уџбеника руског језика, обима од 643 речи, колико садржи парцијални речник читанке Ј. Павловића (1873), или 2.321 реч у речнику у склопу првог издања Илићеве граматике (1883), били су присутни као структурни елемент у скоро свим уџбеницима, читанкама и грама-тикама руског језика у Србији до 1941. г. (исп. Дамљановић 2000:211–215).

²¹ Прво издање Даљевог речника датира из 1863–1866, а друго, исправљено и допуњено, којим се вероватно Ђуровић служио, из 1880–1882. године.

²² Д. Ђуровић, *Predgovor za prvo izdanje*. [Y:] *Rečnik rusko-srpskohrvatski sa gramatikom ruskog jezika*, Београд, 1936, 6–7.

pčel., *pravn.*, *umet.*, *crkv.*), порекло (18 квалификатора; *crkv.slov.*, *grč.*, *holand.*, *ital.*, *jevr.*, *tong.*, *nem.*, *slovač.*, *španjol.*, *fin.*, *franc.*, *kin.*, *lat.*, *norm.*, *pers.*, *šved.* и *tatar.*) и дијалекатску обојеност речи (*južnorus.*, *malorus.*, *moskov.*, *sibir.*), са укупно 97 категорија у које су лексеме разврстане. Пошто је речник имао и наглашену дидактичку функцију, аутор детаљно граматички карактеризује лексеме уз помоћ скраћеница од латинских назива за граматичке категорије, као што су врста речи (*adj.*=*adjectivum* придев, *adj. verb.*=*adjectivum verbale* глаголски придев, *interj.*=*interjectio* узвик, *praep.*=*praeposito* предлог); називи падежа (*acc.*=*accusativus* акузатив, *gen.*=*genitivus* генитив); категорија рода (*f.*=*femininum* женски род, *m.*=*masculinum* мушки род, *n.*=*neutrum* средњи род); глаголска времена (*fut.*=*futurum* будуће време, *imper.*=*imperativus* заповедни начин), степен поређења придева (*compar.*=*comparativus* први степен поређења, *superl.*=*superlativus* други степен поређења), ознаке за аугментатив, деминутив, фигуративно значење, *pluralia* и *singularia tantum* и трпно стање.

Речничке одреднице су фонетски индексирани; аутор, као што је у напоменама указао, даје две врсте акцента, дуги и полудуги, а у неким ситуацијама и фонетску транскрипцију латиничним словима, на пример *озол|а'чивать* (°z°lác'iv°t'), *áленький* (ál'ep'ki'). Маркирана су померања акцента, као у примеру *наклáдистый, накладнáя*. У случају унутрашње хомонимије, аутор даје различита значења одвајајући их знаком (:), као у примеру *рабóчий* adj. раднички; *рабóчий день* радни дан; радник. Речничке одреднице дате су у лексикографски нормираним облицима, именице у номинативу сингулара (*зóлото* n. *zлато*, *волнá* f. *talas*), као и придеви који су дати у мушком роду, без ознака за женски и средњи род, док је у неким случајевима графичким знаком (||) два усправним цртама одвојен променљиви од непроменљивог дела придева, као у примеру *зóдче||ский* грађевински, који се односи на *зóдчество*; – ~ *ство* n. *зидарство*, *грађевинарство*; заменице за сва три рода дате су у номинативу код одреднице *он* (*онá онò*, грч. *он*, *она*, оно, употребљава се још и као узгедница; *мóжет бытъ, онò там так и полага́ется, мо́жет то тако и треба да буде*), док су коси падежи дати као одвојене лексеме (*егò грч* v. *он, она, онò* њега, га, *crkv.slov. егò же*). Код глагола аутор је дао нормирани облик у инфинитиву, који је као и придев раздељен графичким знаком на непроменљиви и променљиви део, флексију; поред овог облика дају се и прво и друго лице сингулара, понекад и прво лице плурала, као и глаголски придев и глаголска именица у неким случајевима; на глаголски вид је обично указано у оквиру истога речничког чланка, али без индексације, као у примеру *вста||вáтъ ~ю, ~ешъ* *ustajati*; *ustajati* u odbranu koga; ~*т, ~ну, ~нешъ* *ustati*; *ustati* u odbranu. Предлози су обрађени са тачке гледишта синтаксичке спојивости, као у примеру предлога *с, со* *praep. s, sa; s gen. сои́ёл с горы* *sišao* је s brda; *с тех пор* od toga времена; *зернò с курíнное яйцò* *zрно* велико као *kokošije* јаје; *он с меня рóстом* он је мојега раста; *с тебя дово́льно* доста ти је; *ему́ с год* *njemu* је година; у *негò на руке óпухоль с орèх* на рuci му је оток приближно као *орah*; *са inst. я приéхал с товáрищем* *doputovao sam sa drugom*, *съéшь хлéба с мáслом* *pojedi hleba s maslom*. По овом принципу обрађени су и предлози *в, до, близ, вдоль, вокруг, внутри, иза, на, между, перед, пред, среди, попере́к, сквозь*.

Речнички чланак организује се по принципу творбеног гнезда, али тако да су на једном месту дате истокоренске лексеме које почињу одређеним словом (нпр. *крахмал*, *крахмалистый*, *крахмальный*, *крахмальщик*, *крахмальщица*, *крахмалить*; *дерзкий*, *дерзновенный*, *дерзновение*, *дерзостный*), док су префиксална образовања са њиховим изведеницама дата на месту које им припада по азбучном реду (*наклад*, *накладывание*, *накладка*, *накладной*, *накладистый*, *накладная*; *беззаконность*, *беззаконие*, *беззаконник*, *беззаконница*). У једном речничком чланку даје се семантизација не само једне лексеме, већ и лексема изведених од ње. Корен речи од творбених форманата аутор дели усправном цртом (|), речничке одреднице су фонетски, граматички и стилски окарактерисане, о чему сведочи широки распон скраћеница. Структуру речничког чланка илустроваћемо примером:

любим, *любѝ|мец*, pl. *~мцы ~мица* f *ljubimas ~mica*; *~мчик* m *omiljen čovek ~мый* adj. *omiljen*; *Любѝмое кушание* *omiljeno jelo*; *любѝмое дитя* *maza*.

Семантизација је вршена најчешће средствима српског језика – одговарајућом лексемом или низом лексема, као и синтагматски или описном дефиницијом, али је у лексикографској обради термилошке лексике веома често присутан и латински или грчки језик, нпр. *крыжовник* *bot. Ribes grossularia, ogrozd*; *пантомима* '(лат. *pantomima*, грч. *πάντα* *sve*, у сваком смислу, *μίμημα* *podražavanje*) *izražavanje misli i osećanja pokretima lica i tela; vrsta baleta*.

Лингвокултуролошки коментари дати су приликом семантизације безеквивалентних лексема, најчешће кратко и језгровито, нпр. *кулич* *uskršnji kolač, kuglov*; *богатырь* *velikan, vitez, junak*; *армяк* *seljački gunj, dugački ogrtač, бурлак* *radnik koji živi na rečnoj lađi na Volgi*; *есаул* *kozački kapetan; кафтан* *kaftan, dugačka gornja haljina za muško, od plave čohe koja se nekad davala seoskim kmetovima kao odlikovanje za savesnu i dugu službu; do 1917 g. obično su je nosili kočijaši, seljaci i arhijerejski pojsi*. Има и примера детаљних историјских и културолошких објашњења, нпр. *жидовствующая ересь* *heres koja se javila u XV v. u Novgorodu. Pristalice učenoga Jevrejina Sharija, osnivača ove jeresi, nisu priznavali sv. Trojicu, božanstveno Isusovo poreklo, Jovana Krstitelja, ni svetitelje, ni crkvu kao mesto molitve, niti su poštovali krst i ikone; зѣмицина* *istor. u staroj pretpetrovskoj Rusiji oblasti koje nisu za vreme Ivana Groznoga ušle pod nadzor carevih telohranitelja; 2. Stanovništvo jedne oblasti; стоглав* – *zbornik naredaba moskovske vlade (sa sto glava) izrađenih i odobrenih na saboru god. 1551*.

Посебна пажња поклања се устаљеним синтагмама и фразеологизмима (нпр. у чланку *зеленый*: *напиться до зеленого змия* *opiti se; зеленая неделя* *zadušna nedelja*; *рыцари зеленого стола* *kartaši za zelenim stolom; каблук* – *быть под каблуком* *biti pod raručom*), као и паремијама (*катанье* – *не мытьем, так катаньем* *ako ne ide lepim, ici će silom; жестко* – *мягко стелет, да жестко спать* *na jeziku med, a u srcu jed; корабль* – *большому кораблю большое и плавание* *kome je više dato više se od njega i traži*).

Енциклопедијска објашњења присутна су и при семантизацији термилошке и професионалне лексике, нпр. *лексикология* *nauka o sastavu i razvoju reči; анахронизм* *anahronizam, pogrešno računanje u vremenu, za-*

mena jedne ерохе другом. За разлику од свих претходних руско-српских речника, заступљена је терминологија различитих области науке: економије – *або|немент* m. abonent, pretplata; *~нементный* adj. pretplatan; *~немент* m. pretplatnik *~нентка* f. pretplatnica *~нирование* *~нировка* f. pretplaćivanje *~нировать*, *~нирую*, *~нируешь* pretplaćivati; војних наука – *аван|гард* m. prethodnica, avangarda; *~гардный* adj. prethodan, izviđački; *~сцена* f. prednji deo pozornice; *аванпост* m. mali izviđački odred; *адмирал* m. admiral; *~тейский* adj. admiralitetski; *~тейство* m. admiralitet *~ский* adj. admiralski *~ша* f. admiralova žena; *адъютант* (a'd'jutánt) m. ađutant; *аксельбант* m. 1. uprta; 2. gajtani na odeći свих oficira; *амунисија* f. municija, војничка опрема; *аркебуза* f. војн. прва европска пушка која је била у употреби одмах после проналаска барута, самокрес; *арматура* f. armatura војна опрема, средњеveковни породични грб; vezivanje појединих делова кубета, сводова; извесни делови у унутрашњости разних направа; *арсенал* m. arsenal, slagалиште војног материјала; *арти|кул* m. 1. otsek, članak у спису, knjizi rukopisu; војн. војно правило, rukovanje оруђем, грам. članak; *артиле|рист* m. artiljerac, tobđžija, poznavalac artiljerije; теологије – *аббат* m. monah, kaluđer, католички свећеник; *амвон* m. amvon, узвишење у цркви где се чита јеванђеље; *антиминс* m. освећена танка материја са сликом спуштања Исуса у гроб; ставља се на престо у олтару за време вршења еухаристије; *артос* m. грч. кvasni hleb који се освећује на Ускрс и раздаје вернима са нафором у суботу Светле седмиче; ботанике и зоологије – *аир* m. bot. Acorus calamus idirot; *айва* bot. Cydonia vulgaris dunja; *анис* m. bot. anis Pimpinella anisum *~овый* adj. anisov; *анютины гласки* m. pl. bot. Viola tricolor, dan i ноћ; *альбатрос* m. zool. Diomedea exulans, albatros, велика птица тропских крајева; *анчоус* m. zool. Clupea ili Engraulis encrasicolus, врста сарделе.

Ширина Ђуровићевих објашњења сведочи о свестраном разумевању лескичког фонда руског језика, као и о његовој дугогодишњој педагошкој пракси и познавању дидактичких правила, по којима се реч непознатог језика лакше и брже памти што је боље и сликовитије објашњење, те тако у речничком чланку посвећеном општеупотребној лексеми *волчок*, аутор даје следеће објашњење: zvrk, čigra (dečja igračka), šuplja čigra са малим отвором са страна и s drvčetom, које је углављено на гornјој површини и около којег се намота канар, па кад се овај повуче, čigra пада s fижukом на земљу и врти се. Такав је случај и са терминолошком синтагмом *Архимедов винт* коју аутор сликовито приказује: непрекидна два-три покрета на ваљку, који при окретању окреће својим додиром зупчasti точак; cev обавијена око ваљка, која лежи donјим делом у води; вода се пенје прозирајући се из гornјег краја обавијене цеви.

Речник није лишен извесних пропуста: најчешће је то погрешна расподела речи по творбеним гнездима (нпр. придев *образцовый* тумачи се у оквиру чланка *образование*, а не *образец*, *катавасия* се смешта у исто творбено гнездо са речима *каравасица*, *катавасник*, *катавасница*, *мироухание* заједно са *мирочувствие*, *копейка* са *копейный* (сличан корпљу), иако постоји засебан чланак *копье* са најзначајнијим представницима творбеног гнезда – *копьевидный*, *копьеобразный*, *копьеносец*), затим неправилно навођење лексема по азбучном реду, посебно при пребацивању „са старог на нови пра-

вопис”, а има и, веома ретких, примера неуспешне семантизације (*катавасија* *srkveno pevanje sa dva hora*; *проголода́ться* *biti gladan*; *духовная дочь* она која се исповеда). Ипак, мислимо да није било основа за Лалићеву тврдњу да Ђуровић „није био дорастао тако важном послу као што је писање руско-српског речника” – напротив, за своје време он је, уколико имамо на уму еволуцију лексикографских техника у нашој литератури ове врсте (упоредну анализу преводних речника издатих у Србији до 1941. даје Дара Дамљановић (2000: 211–215)), извео подухват достојан уважавања, подухват иза кога су стајали огроман ентузијазам, лингвистичка компетентност и несвакидашња ерудиција.

ЛИТЕРАТУРА

- Вошков 1979:** Ж. Вошков (ured.), *Leksikon pisaca Jugoslavije*, Novi Sad: Matica srpska, t. II, 78.
- Вићентић/Пипер 2006:** Б. Вићентић, П. Пипер, *Библиографија српске лингвистичке русистике (1991–2000)*, Нови Сад: Матица српска.
- Дамљановић 2000:** Д. Дамљановић, *Руски језик у Србији. Уџбеници до 1941. године*, Београд: Филозофски факултет.
- Дамљановић/Кончаревић 2010:** Д. Дамљановић, К. Кончаревић, Настава и методика наставе руског језика у Србији у XIX и XX веку, *Прилози за историју*, Београд: Славистичко друштво Србије.
- Кончаревић/Трнавац 2004:** К. Кончаревић, Р. Трнавац, *Библиографија југословенске лингвистичке русистике (1986–1991)*, Нови Сад: Матица српска.
- Пипер 1984:** П. Пипер, *Библиографија југословенске лингвистичке русистике (1945–1975)*, Нови Сад: Матица српска.
- Пипер 1990:** П. Пипер, *Библиографија југословенске лингвистичке русистике (1976–1985)*, Нови Сад: Матица српска.

Ксения Е. Кончаревич

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ДИМИТРИЯ ДЖЮРОВИЧА

Резюме

Работа представляет попытку рассмотрения важнейших структурных и содержательных признаков *Русско-сербскохорватского словаря* Д. Джуровича (1936). В частности, анализируются особенности отбора и семантизации лексики, вошедшей в состав словаря (система квалификаторов, структура словарной статьи, семантизация культурно маркированной лексики, фразеологии, паремиологии). Автор показывает, что словарь Джуровича, охватывающий примерно 30 тыс. лексем, несмотря на некоторые недочеты, является одним из наиболее уважаемых русско-сербских словарей XX века.

Ключевые слова: лексикография, сербская русистика, русско-сербские словари, Димитрий Джурович (1882–1945).